

บทความ

วิชาการ

04

จารึกกุนตริ (K.198) ของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2: การปริวรรต แปล และสารัตถะ

Don Tri Inscription (K.198) of King Rajendravarman II:
A Transliteration, Translation, and Content

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์ Phramaha Kaweesak Wapeekunlaset

*นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต และพุทธศาสนศึกษา ภาควิชาภาษาตะวันออก
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Doctoral Candidate of Program in Pali-Sanskrit and Buddhist Studies Program, Department of
Eastern Languages, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, kaweesak.w@gmail.com

บทคัดย่อ

จารึกกวนตริพบที่จังหวัดพระตะบอง ประเทศกัมพูชา จารด้วยอักษรขอมโบราณ เขียนเป็นภาษาสันสกฤตและเขมรโบราณ ปรากฏมหาศักราช 888 ตรงกับพุทธศักราช 1509 อยู่ในช่วงรัชสมัยของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 จารึกกวนตริยังไม่มีกรอ่านและแปลเป็นภาษาไทยมาก่อน บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อแปลเป็นภาษาไทย จากการแปลพบว่า จารึกกวนตริมีสารัตถะด้านประวัติศาสตร์และสังคม และด้านศาสนาและความเชื่อ กล่าวคือ ด้านประวัติศาสตร์และสังคมประกอบไปด้วย (1) ปิชนครองราชย์ของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 (2) พระบรมราชโองการของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 และ (3) บรรดาศักดิ์และรายชื่อขุนนาง ส่วนด้านศาสนาและความเชื่อประกอบไปด้วย (1) ความหลากหลายทางศาสนา และ (2) คติความเชื่อเรื่องพระอารยไมตรี

คำสำคัญ: จารึกกวนตริ, K.198, พระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2, สารัตถะ

Abstract

Don Tri inscription (K.198) was found in Battambang province of Cambodia. This inscription was inscribed with Ancient Khmer script and written in Sanskrit and Old Khmer. The inscription dated śaka 888 (966 CE), so it was during the reign of King Rajendravarman II. It has not yet been read and translated into Thai, therefore; the objective of this study was to read this inscription and translate the Sanskrit and Old Khmer texts into Thai. After the translation finished, it was found that the contents of the inscription included the information on history, society, religion, and belief, that is, the historical and social aspects included (1) the year of King Rajendravarman II's accession to the throne, (2) the royal command of King Rajendravarman II, and (3) the titles and lists of nobles. In addition, the aspects of religion and belief included (1) the religious diversity and (2) the belief about Maitreya.

Keywords: Don Tri Inscription, K.198, King Rajendravarman II, Content

บทนำ

พระเจ้าราชนทรธรรมันที่ 2 เป็นกษัตริย์ในวัฒนธรรมเขมรโบราณ ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1487-1511 พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของพระนางมเหศวรเทวี ผู้เป็นชนิษฐาของพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 และทรงมีพระราชบิดาคือพระเจ้ามเหศวรธรรมัน ผู้เป็นเจ้าชายแห่งแคว้นกวางปุระ ภายหลังการขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ย้ายราชธานีจากเกาะแกร์ (โลก ครรคัยร) กลับมายังเมืองยโศวรูปุระซึ่งถูกทิ้งร้างไปเกือบ 20 ปี (จิโต, 2566: 26)

จารึกในรัชสมัยของพระเจ้าราชนทรธรรมันที่ 2 พบทั้งในดินแดนของประเทศกัมพูชาและประเทศไทย มีประมาณ 20 หลัก (ดูเพิ่มเติมใน ชะเอม แก้วคล้าย, 2548: 2-3) ทั้งนี้ เมื่อกล่าวถึงจารึกในรัชสมัยของพระองค์ วงวิชาการไทยมักนึกถึงจารึกขนาดใหญ่ที่สำคัญ 2 หลัก คือ จารึกปราสาทแปรรูป (K.806) และจารึกปราสาทแม่บุญตะวันออก (K.528) เนื่องจากทั้งสองปราสาทเป็นปราสาทสำคัญในรัชสมัยของพระองค์ อนึ่ง จารึกปราสาทแปรรูปแปลเป็นภาษาไทยแล้วโดยชะเอม แก้วคล้าย (2543) ส่วนจารึกปราสาทแม่บุญตะวันออกแปลเป็นภาษาไทยโดยพระมหาปราโมทย์ แก้วนา (2558) อย่างไรก็ตาม มีจารึกอีกจำนวนหนึ่งที่พบในประเทศกัมพูชา เช่น จารึกบาทขุม (K.266), จารึกปราสาทบึงเวียน (K.872), จารึกโคกสำโรง (K.239), จารึกภูมตรี (K.198) ซึ่งยังไม่แปลเป็นภาษาไทย ในบรรดาจารึกเหล่านี้ จารึกภูมตรีเป็นจารึกหลักหนึ่งที่น่าสนใจ

รายงานของ Étienne Aymonier ในปี ค.ศ. 1901 ระบุว่าจารึกฐานตรีพบนในซากปรักหักพังแห่งหนึ่งที่เรียกกันว่า “ถ้ำยายตรี” ซึ่งตั้งอยู่ที่หมู่บ้านโมง (ปัจจุบันคืออำเภอโมงรีชเซีย (โมงกุลสี)) ในจังหวัดพระตะบอง Étienne Aymonier พบจารึกนี้พร้อมกับชิ้นส่วนประติมากรรมรูปเคารพเทพหรือเทวสตรีในศาสนาฮินดู (Aymonier, 1901: 283) ทั้งนี้ ศาสนสถานของศาสนฮินดูนั้นถูกรื้อถอนจนหมดและใช้เป็นวัสดุในการก่อสร้างวัดขึ้นมาแทน จารึกฐานตรีถูกวางไว้ภายในเจดีย์ของวัดนั้น (de Lajonquière, 1902: 447) ภายหลัง George Coedès (1954: 147) อ่านและแปลจารึกนี้โดยให้รหัสที่ K.198 ปัจจุบันจารึกนี้จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานจังหวัดพระตะบอง (สำรวจเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2566) (ภาพที่ 1)

จารึกฐานตรีเป็นจารึกภาษาสันสกฤตและเขมรโบราณ มีศักราชกำหนดอายุคือมหาศักราช 888 (พุทธศักราช 1509) เนื้อความภาษาสันสกฤตกล่าวถึงปีขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ต่อด้วยอุเปนทะรหลานของศรียุโทธตเกสรีขุนนางของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ถวายที่ดินพร้อมด้วยหมู่บ้านและข้าทาสแด่รูปเคารพพระบรมศว (พระศิวะ) และพระอารยไมตรี ส่วนเนื้อความภาษาเขมรโบราณกล่าวถึงพระบรมราชโองการของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ที่รับสั่งให้กำแสดงอัญราชกุลมหายมนตรีและเหล่าขุนนางจัดการเกี่ยวกับข้าทาส สิ่งของ และสัตว์ที่ถวายแด่ศาสนสถานจากเนื้อหาโดยสังเขปนี้จะเห็นได้ว่าแม้จารึกฐานตรีไม่ได้เป็นจารึกขนาดใหญ่ แต่ก็มีค่าสำคัญไม่น้อย ฉะนั้น ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงมีวัตถุประสงค์ที่จะปริวรรตคำอ่านอักษรเขมรโบราณเป็นอักษรไทย แปลภาษาสันสกฤตและเขมรโบราณเป็นภาษาไทย และศึกษาสารัตถะต่อไป

ภาพที่ 1 จารึกขุนตริจัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑ์จังหวัดพระตะบอง
ที่มา: พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์

ข้อมูลเบื้องต้นของจารึกขุนตริ

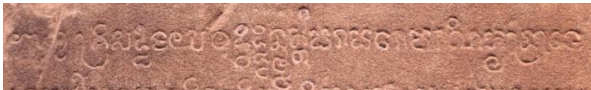
ชื่อจารึก	จารึกขุนตริ (Don Tri inscription)
หมายเลขจารึก	K.198
ศักราชกำหนดอายุ	มหาศักราช 888 (พุทธศักราช 1509)
อักษร	ขอมโบราณ
ภาษา	สันสกฤตและเขมรโบราณ
วัตถุจารึก	ศิลาประเภหินทรายสีแดง
ลักษณะการจารจารึก	มีข้อความ 3 ด้าน คือ ด้านที่ 1 (ด้านหน้า) มี 18 บรรทัด ด้านที่ 2 (ด้านข้าง) มี 21 บรรทัด และด้านที่ 3 (ด้านข้าง) มี 19 บรรทัด

สถานที่พบจารึก	ซากปรักหักพังแห่งหนึ่งซึ่งเรียกกันว่า “ถ้ำยายตรี” ซึ่งตั้งอยู่ที่หมู่บ้านโมง (ปัจจุบันคืออำเภอโมงรีชเชีย (โมงกุลสึ)) ในจังหวัดพระตะบอง
สถานที่ตั้งปัจจุบัน	พิพิธภัณฑ์จังหวัดพระตะบอง (สำรวจเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2566)
การเผยแพร่คำปริวรรต	Coedès, George, <i>Inscriptions du Cambodge, Volume VI</i> (Paris: École française d'Extrême-Orient, 1954), 147-149.

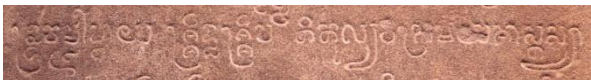
คำปริวรรตจารึกฐานตรี

ผู้เขียนปริวรรตจารึกฐานตรีเป็นอักษรไทยตามลำดับบรรทัดของจารึก อย่างไรก็ตาม เนื่องจากบรรทัดที่ 15-18 ของด้านที่ 1 และด้านที่ 2 ของจารึกฐานตรีชำรุดมากกว่าครั้งที่ George Coedès อ่านไว้ ฉะนั้น บรรทัดที่ชำรุดของด้านที่ 1 ผู้เขียนปริวรรตตามคำอ่านของ George Coedès โดยใส่เครื่องหมาย [] ไว้ ส่วนด้านที่ 2 ผู้เขียนปริวรรตตามคำอ่านของ George Coedès ทั้งหมด

ด้านที่ 1

(1) ๑ ศรี สิทธิ ขย ๑ ทวิทวินมูรตติธราธโร ธรณิกฤตราเช

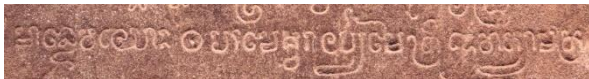
(2) นทรวรรณมหายศศรีทศศรีปติตุลยวิกรมยศาสตสยา

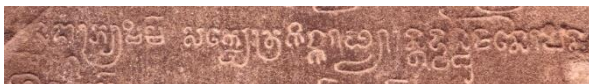
(3) ปตฤตโยครธะ ศรียุทโธทตเกสรตยภิตตตทภาคิน

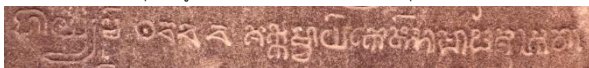
(4) ยะ ปุมาณนามโนปนทร อิตี สวกียกุลฤตปราชาทิ

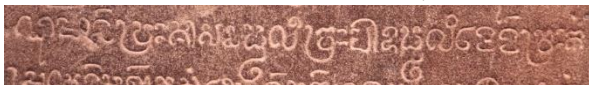
(5) มานเทวโยะ ๑ ปรมศวรารยโมตริเทวากยามตร

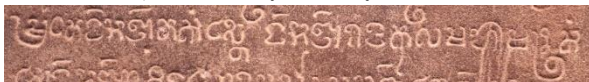
(6) [ม]ทา ภูมิม สเกษตรกิงกราดยานตทวนธุชโนรปี น

(7) ทารยยม ๑ 888 ศกก มวาย เกต อาษาร ศุกรวาร

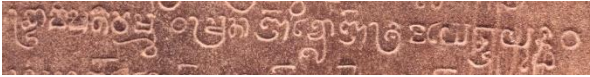
(8) ณ มาน วระ ศาสน ธูติ วระ ปาท ธูติ เชง วระ กั

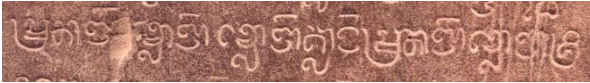
(9) มรเตง อยน ต กัเสตง อยน ราชกุลมทามนตรี กั

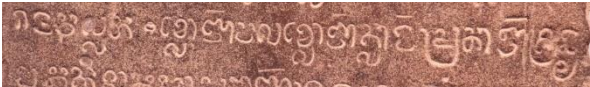
(10) เสตง อยน ศรีนฤปนทรวรมม มรตาณ โชลณ ศรีมเห

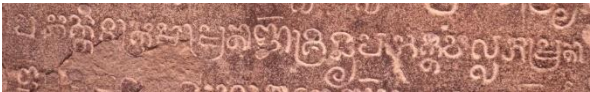
(11) นพธาธิปติวรมม ๐ มรตายน โขลณ ศรี ขยเนนทรายุทธ ๐

(12) มรตายน โขลณ โขลณ คลาง มรตายน โขลณ ศรี

(13) ราชวลล ๐ โขลณ วล โขลณ คลาง มรตายน ศรี นฤ

(14) ปภกตวิกรม มรตายน ศรีนฤปภกตวิลลภ มรตา

(15) ณ [ศรีมเหษทร]วลลภ โขลณ วล ต โขลณ สั

(16) ต[าป มรตายน ศรีทฤณภกตวิ]ลลภ มรตายน

(17) [ศรีคุณปนทิต มรตายน ศรีอินทรปน]ทิต มรตายน อี ๐

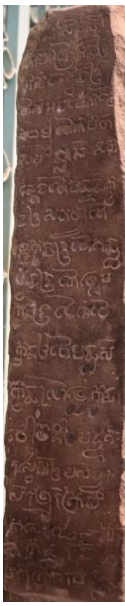
(18) [ขณฺ์ ชนฺวณ วาป - กณฺมยง วระ กรลา ลวง]

ด้านที่ 2

- (1) ขณฺ์ วระ กัมฺรเต[ง]
- (2) ศรี อารย
- (3) ไมต[ริ] สึ สอป
- (4) ขณฺ์ สึ กัปฺณ สึ กัป
- (5) ณ สึ กัไว สึ กั
- (6) ปุร สึ กฤษ ไต
- (7) กัไว กวน 3 ไต
- (8) ธรรม กวน ปี 3
ไต
- (9) ถอยก กวน 2 [ไต]
- (10) ถกาน ไต กัเวรา
- (11) กวน 4 ไต กั -
[กวน]
- (12) 3 ไต จนส กว[น]
- ไต]
- (13) กัปฺรวต กว[น] -
ไต]
- (14) กัปฺร กวน 3 ---
- (15) -- ไต จัสม --
- (16) - ไต กัวิ ---
- (17) ขลส ลงเกา 1
[เวา]
- (18) ทิ 1 วलयล 1
โสวก -
- (19) ฤมฺร กรปี
- (20) ไต สปุ
- (21) ต วระ กัเสตง
อ[ณ]

ด้านที่ 3

- (1) [ไต] กโนส กวน 1
- (2) [ไต] กณไชร กวน
2
- (3) ไต กัวะ กวน 3
- (4) ไต ส็อป ไต กัไว
- (5) ไต ธรรม ไต กัปิต
- (6) สึ ปนลส สึ ก
- (7) นตง ไต ปนทน
กว
- (8) น 2 สึ ภาย ไต
- (9) [ป]ถ กวน 3 ไต
คนธ
- (10) กวน 4 ไต ถอม
- (11) กวน 4 ไต กัไว
- (12) กวน 2 ไต ปนลส
- (13) กวน 1 ไต ถลั
กวน 1
- (14) เววทิ 2 ปททิ
คะ
- (15) 1 โสวก 2 วलय
- (16) ล 1 ฤมฺร กรปี
- (17) กุเล โฝงง ||
- (18) ไต กนธ -
- (19) สึ ศุกรวาร
ปนลส

ปริวรรตและคำแปล

ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนเรียบเรียงคำปริวรรตตามขนบนิยมในวงวิชาการ โดยมีข้อกำหนดดังนี้

1) ภาษาสันสกฤต ข้อความตอนใดแต่งเป็นฉันท์ ผู้เขียนเรียบเรียงตามฉันทลักษณ์นั้นพร้อมใส่เครื่องหมายทัณฑะ (।) เพื่อแสดงการจบบาทที่ 2 และทัณฑะคู่ (||) เพื่อแสดงการจบบาทที่ 4 ทั้งนี้ ผู้เขียนได้แยกคำและใส่เครื่องหมายอวเคราะห์ (') เพื่อแสดงการสนธิ

2) ภาษาเขมรโบราณ ผู้เขียนเรียบเรียงคำปริวรรตต่อเนื่องกัน ต่างจากคำปริวรรตในหัวข้อที่แล้วที่ปริวรรตตามลำดับบรรทัด

ด้านที่ 1

ภาษาสันสกฤต

(1) ๑ ศรี สิทธิ ชย

สารทูลวิกริตฉันท์

๑ ทวิทวินมูรตติธราธโร ธรณิภฤท ราเช(2)นทรวรรมาหวยศ
ศรีทตศ ศรีปติตุลยวิกรมยศาส ตสยา(3)ปตภฤตโย'ครธะ |
ศรียุทโธตตเกสรียภิตตส ตทภาคิน(4)ยะ ปุมาน
นามโนปนทร อติ สวักยกุลภฤต ปราทา(5)มาน เทวโยชะ ||

อารยฉันท์

๑ ปรมศวรารยไฉตริเทวภยามตร (6) [ม]ทา ภูมิเม |
สเกษตกริงกรณยาน ตทวนธูชไนรปิ น (7) หารยุม ||

คำแปล

ศรี สิทธิ ชยะ (โชคกลาง ความสำเร็จ และชัยชนะ)

พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงปกครองแผ่นดิน(ในปีที่กำหนดนับด้วย) ร่างกาย (8) ข้าศึก (6) และข้าศึก (6) (มหาศักราช 866) ทรงมีพระนามว่า “**ราชชนทรธรรมัน**” เป็นผู้ทรงพระศรีเอาไว้ว ทรงมีพระยศกล้าหาญประหนึ่งพระสวามีของพระศรี

ขุนนางผู้ได้รับความไว้วางใจของพระองค์ เป็นผู้ฉลาดอย่างยิ่ง เป็นผู้มีความเชื่อ “**ศรัยทุโรทตเกสรี**”

ณ สถานที่แห่งนี้ หลานชายของเขามีชื่อว่า “**อุเปนพระ**” เป็นผู้เลี้ยงดูตระกูลของตนเอง มีใจยินดี ได้ถวายที่ดินอันพร้อมไปด้วยหมู่บ้านและเหล่าข้าทาส ซึ่งเป็นที่ดินที่แม้แต่ญาติพี่น้องก็ไม่ควรแย่งชิงเอาไป แต่เทพทั้งสององค์ คือ **พระปรเมศวร** และ**พระอารยไมตรี**

ภาษาเขมรโบราณ

(7) ๑ 888 ศก ก มวาย เกต อาษาธ ศุกรวาร (8) ณ มาน วระ ศาสน ธูลี วระ ปาท ธูลี เชง วระ กั(9)มรเตง อย ต กัเสตง อย ราชกุล มหามนตรี กั(10)เสตง อย ศรีนฤเพนทรรวมม มรตายน โชลน ศรีมเห (11)นุทธาธิปิตุวมม ๐ มรตายน โชลน ศรี เขยนทราญุท ๐ (12) มรตายน โชลน โชลน คลาง มรตายน โชลน ศรี(13)ราชवलล ๐ โชลน วล โชลน คลาง มรตายน ศรี นฤ(14)ปภกตวิกรม มรตายน ศรีนฤปภกตวิมลล มรตา(15)ณ [ศรีมเหนทร]วลล โชลน วล ต โชลน สั(16)ต [าป มรตายน ศรีทฤณภกต]วลล มรตายน (17) [ศรีคุณปนิต มรตายน ศรีอินทรปน]ิต มรตายน อี ๐

คำแปล

๑ ศักราช 888 ขึ้น 1 ค่ำ เดือนอาษาธ (เดือน 8) วันศุกร์ ด้วยว่ามีพระบรมราชโองการของพระบาทฐลีซึ่งพระกัมมรเตงอัญ ต่อ กัสเตงอัญราชกุลมหามนตรี กัสเตงอัญศรีนฤปนทรวรมัน มรตานุ โขลญศรีมเหนทราธิปติวรมัน ๐ มรตานุโขลญศรีชเยนทรายุทธ ๐ มรตานุโขลญโขลญคัลลัง โขลญศรีราชวลลภ ๐ โขลญพล โขลญคัลลัง มรตานุศรีนฤปกัฏติวิกรม มรตานุศรีนฤปกัฏติवलลภ มรตานุศรีมเหนทรวัลลภ โขลญพล ต่อโขลญสำดาบ มรตานุศรีทฤณภักติवलลภ มรตานุศรีคุณบัณฑิต มรตานุศรีอินทรบบัณฑิต มรตานุอิ ๐

ด้านที่ 2

ภาษาเขมรโบราณ

(1) ฦ ุวระ กัมมรเต[ง] (2) ศรี อารย(3)ไมตริ] สิ สอป - (4) ฦ สิกำ ุญ สิกำ ุญ (5) ฦ สิกำ ุญ (6) ุญ สิกำ ุญ (7) กั ุญ 3 ไต (8) ธรรม กวน ปี 3 ไต (9) ถอยก กวน 2 [ไต] (10) ถกาน ไต กั ุญ (11) กวน 4 ไต กั - [กวน] (12) 3 ไต จนส กวน - [ไต] (13) กั ุญ (14) กั ุญ กวน 3 - - (15) - - ไต จั ุญ - - (16) - ไต กั ุญ - - (17) ุญ ุญ 1 [เวา] (18) ที่ 1 ุญ ุญ 1 ุญ - (19) ุญ ุญ (20) ไต สอป (ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 18) [ฦ ุญ วาป - กน ุญ ุญ ุญ] (ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 21) ุญ ุญ ุญ ุญ

คำแปล

ข้าทาส(ของ)พระกัมมรเตงศรีอารยไมตรี (ได้แก่) สิสอป ข้าทาส สิกำ ุญ สิกำ ุญ สิกำ ุญ สิกำ ุญ 3 คน ไตธรรมและลูก 3 คน ไตถอยกและลูก 2 คน [ไต]ถกาน ไตกั ุญและลูก 4 คน ไตคำ ...และ[ลูก] 3 คน ไตจันสและลูก...คน [ไต]กั ุญและลูก...คน [ไต]

กำปูและลูก 3 คน ... ไตจำวัส ... ไตกำวี่ ... เหยือกทองแดง 1 ใบ
ถ้วย 1 ใบ เจริญเทียน 1 คู่ ถาด ... วัว ควาย ไตสอป ข้าทาสที่ถวายโดย
วาบ - ซึ่งเป็นเด็กรับใช้ห้องศักดิ์สิทธิ์ของพระกำแสงตงอัญ

ด้านที่ 3

ภาษาเขมรโบราณ

(1) [ไต ก]นอส กวน 1 (2) [ไต] กณไชร กวน 2 (3) ไต กัวะ
กวน 3 (4) ไต สอปป ไต กัไว (5) ไต ธรรม ไต กัปิต (6) สิ ปนลาส สิก
(7)นเตง ไต ปนทน กว(8)น 2 สิก ภาย ไต (9) [เม]ถ กวน 3 ไต คนธ
(10) กวน 4 ไต เถอม (11) กวน 4 ไต กัไว (12) กวน 2 ไต ปนลส (13)
กวน 1 ไต เถลั กวน 1 (14) เววาทิ 2 ปททิกะ (15) 1 โสวก 2 วลวย
(16)ล 1 ฦกรุ กุปี (17) กุเล โฝง // (18) ไต กนธ- (19) สิก สุกรวาร์
ปนลส

คำแปล

ไตกันฮัสและลูก 1 คน ไตกัณไชรและลูก 2 คน ไตกำวะและลูก
3 คน ไตสำอับ ไตกำไว ไตธรรม ไตกำปิต สิปนลาส สิกนเตง ไตปันทัน
และลูก 2 คน สิกวัย ไตเถงและลูก 3 คน ไตคันธะและลูก 4 คน ไต
เถอมและลูก 4 คน ไตกำไวและลูก 2 คน ไตปันลัสและลูก 1 คน ไต
เถล้าและลูก 1 คน ถ้วย 2 ใบ กระโถน 1 ใบ ชัน 1 ใบ ถาด 2 ใบ
เจริญเทียน 1 คู่ วัว ควาย และตระกูลทั้งหมด ไตกันธ ... สิกสุกรวาร์
ปันลัส

สาระสำคัญของจารึกกวนตริ

จารึกกวนตริเป็นจารึกขนาดเล็ก แต่ก็มีเนื้อหาที่น่าสนใจ ผู้เขียนพบสาระสำคัญที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) ด้านประวัติศาสตร์และสังคม และ 2) ด้านศาสนาและความเชื่อ ดังนี้

1) ด้านประวัติศาสตร์และสังคม

จารึกกวนตริมีเนื้อหาที่น่าสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และสังคมในรัชสมัยของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ดังนี้

1.1 ปีขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2

จารึกกวนตริระบุปีขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 โดยใช้คำศัพท์ภาษาสันสกฤตแทนตัวเลข (ภุตสังขยา) ว่า “ทวิทวินมูรตติธราชโร ธรมภิกฤทราชนทรวรมมาหวยศ” แปลได้ว่า “พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงปกครองแผ่นดิน(ในปีที่กำหนดนับด้วย)ร่างกาย (8) ข้าศึก (6) และข้าศึก (6) ทรงมีพระนามว่า “ราชนทรวรมัน” ข้อความดังกล่าวนับเป็น “มหาคักราช 866” ตรงกับ “พุทธศักราช 1487”

มหาคักราช 866 นี้ยืนยันความถูกต้องได้จากจารึกหลักอื่นที่ระบุปีขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 โดยใช้ศัพท์ภาษาสันสกฤตแทนเลข 866 เช่นเดียวกันดังตัวอย่างในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 คำศัพท์ภาษาสันสกฤตจากจารึกบางหลักที่ระบุปีขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2

ชื่อจารึก	อายุจารึก	คำศัพท์ภาษาสันสกฤต	คำแปล
จารึก ปราสาทบึง เวียน (K.872)	มหาคักราช 868 (พ.ศ. 1489)	ยศศุรีราชนทรวรมเมติ รศษทวสุภูธร (Coedès, 1953: 99)	พระองค์ใดทรง พระนามว่าราชน ทรวรมัน ทรงครอง แผ่นดินใน(ปีที่กำหนด ด้วย)วสุเทพ (8) เลข หก (6) และรศ (6)

ชื่อจารึก	อายุจารึก	คำศัพท์ภาษาสันสกฤต	คำแปล
จารึก บาทชุม (K.266)	มหาศักราช 882 (พ.ศ. 1503)	โสमानวโย'วิรสมมงคล ภูธรศ ศรীরาชเนทรวรรณมน ปติรุ (Coedès, 1953: 99)	พระเจ้าแผ่นดิน พระนามว่าศรীরาช ทรวรรณ ผู้สืบเชื้อสาย จากพระจันทร์ (จัน ทรวงศ์) ทรงครอง แผ่นดินใน(ปีที่กำหนด ด้วย)มงคล (8) รส (6) และข้าศึก (6)
จารึก โคกสำโรง (K.239)	มหาศักราช 888 (พ.ศ. 1509)	ราชเนทรวรรณเมติ [ชิตาธิ]วฤณทะ โย'ริ[ท]วิชณมูรตติภ ราปตราชโย (Coedès, 1951: 80)	พระองค์ใดทรง พระนามว่า ราชเนทร วรมัน ทรงชนะไพร่ พลข้าศึกแล้ว ทรง ได้รับราชสมบัติโดย(ปี ที่กำหนดด้วย) ร่างกาย (8) ข้าศึก (6) และข้าศึก (6)
จารึก ปราสาทหิน พนมรุ้ง 3	พุทธศตวรรษ ที่ 16	ศรีกรมวูเชนโทร รสไว ริมูรุตเตา ฯลฯ ราชเนทรวรรณเมติ นเรนทรวรยยะ (กรมศิลปากร, 2564: 364)	พระองค์ทรงพระนาม ว่าราชเนทรวรรณ ทรงเป็นยอดแห่งเหล่า กษัตริย์ ฯลฯ ทรงเป็น ใหญ่ในศรีกัมพูช ใน(ปี ที่กำหนดด้วย) ร่างกาย (8) ข้าศึก (6) และข้าศึก (6)

1.2 พระบรมราชโองการของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2

จารึกภูมตรมีข้อความที่ระบุการออกพระบรมราชโองการ (วระ ศาสน) ของพระบาทธูลีเชิงพระกำมรเตงอัญ (เจ้าราชนทรวรมันที่ 2) ดังความว่า “888 ศกุก มวายุ เกต อาษาธ ศุกรวาว ณ มาน วระ ศาสน ธูลี วระ ปาท ธูลี เชง วระ กัมรเตง อญ ต กเสตง อญ ราชกุลมหมานตรี” ซึ่งแปลได้ว่า “ศักราช 888 ขึ้น 1 ค่ำ เดือนอาษาธ (เดือน 8) วันศุกร ด้วยว่ามีพระบรมราชโองการของพระบาทธูลีเชิงพระกำมรเตงอัญ ต่อ กัสเตงอัญราชกุลมหมานตรี” ศักราช 888 ดังกล่าวคือ “มหาศักราช 888” ซึ่งตรงกับ “พุทธศักราช 1509” ถือเป็นปีที่ 22 ในรัชสมัยของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 และเป็น 3 ปีก่อนการสิ้นสุดการครองราชย์ของพระองค์

ในปีดังกล่าว พระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 รับสั่งให้เหล่าขุนนางปฏิบัติราชการแทนเกี่ยวกับการจัดการข้าทาสและสิ่งของที่ถวายแด่ศาสนสถานซึ่งมีมาก่อนแล้ว ศาสนสถานแห่งนั้นมีรูปเคารพพระปรเมศวร (พระศิวะ) และพระอารยไมตรี ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่ามีจารึกของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 อีก 3 หลัก คือ จารึกปราสาทฐาน (K.674) จารึกโคกลำโรง (K.239) และจารึกพนมกังวา (K.231) ที่กล่าวถึงพระบรมราชโองการของพระองค์ในปีมหาศักราช 888 เช่นเดียวกัน เนื้อหาจากจารึกทั้งสามหลักล้วนบอกเล่าเหตุการณ์ที่พระองค์รับสั่งให้ขุนนางปฏิบัติราชการแทนในราชกิจที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ทั้งนี้เมื่อพิจารณาตามลำดับเดือนทางจันทรคติแล้ว จะเห็นว่าจารึก 3 หลักดังกล่าวนี้เล่าเรื่องราวก่อนหน้าจารึกภูมตรซึ่งเป็นเหตุการณ์ในเดือนอาษาธ (เดือน 8) (ดังตารางที่ 2) จึงเป็นเรื่องชวนคิดว่ามีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นในราชสำนัก พระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 จึงต้องรับสั่งให้ขุนนางประดิษฐานรูปเคารพหรือถวายที่ดิน ข้าทาส และสิ่งของแก่เทพเจ้าในสถานที่ต่างกันในปีเดียวกัน

ตารางที่ 2 จารึกในรัชสมัยพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ที่มีพระบรมราชโองการในปี
มหาศักราช 888

ชื่อจารึก	อายุจารึก	สถานที่พบ	เนื้อหาโดยย่อ
จารึก ปราสาทภูพาน (K.674)	มหาศักราช 888 (พ.ศ. 1509)	ปราสาท ภูพาน กำแพง	ในเดือนมกราคม (เดือน 1) พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 รับสั่ง ให้กำสรงอัญราชกุมารมณฑรี และมรตานุศรีวีเรนทรวิชยะ เอาของบูชาถวายแด่พระ กัมมรเตงอัญชัคตศิวิปุระและ พระกัมมรเตงอัญชัคตศิวิปุระ ศิวปุระศรม (Coedès, 1964: 89-90)
จารึกโคก สำโรง (K.239)	มหาศักราช 888 (พ.ศ. 1509)	ปราสาทตา- เสียว เสียมเรียบ	ในเดือนไวสาขะ (เดือน 6) พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 รับสั่ง ให้โกลัญภทราตศิยะประดิษฐาน พระกัมมรเตงอัญศรีชคันนาก เกศวะและถวายที่นาแด่พระ กัมมรเตงอัญศรีชคันนากเกศวะ (Coedès, 1951: 79-84)
จารึกพนมกั งว (K.231)	มหาศักราช 889 (พ.ศ. 1510)	พระตะบอง	ในเดือนเชษฐ (เดือน 7) พระเจ้า ราเชนทรวรมันที่ 2 รับสั่งให้ กำสรงอัญราชกุมารมณฑรี และเหล่าขุนนางถวายคนใช้แต่ กันโลงกัมมรเตงอัญ (Coedès, 1951: 74-75)

1.3 บรรดาศักดิ์และรายชื่อนาง

จารึกฐานตรีระบุนรายชื่อนางที่รับคำสั่งของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 เป็นทอด ๆ ทำให้ทราบรายชื่อนางบางส่วนในรัชสมัยของพระองค์ รวมถึงบรรดาศักดิ์ตามลำดับตำแหน่ง คือ กัสเตงอญ > มรตัญโฮลญ > มรตัญ > โฮลญ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 บรรดาศักดิ์และรายชื่อนางในจารึกฐานตรี

กัสเตงอญ
กัสเตงอญราชกุลมahamantri, กัสเตงอญศรีนฤเพนทรวรมัน
มรตัญโฮลญ
มรตัญโฮลญศรีมเหษณทราธิปติวรมัน, มรตัญโฮลญศรีชเยนทราญุทธ, มรตัญโฮลญโฮลญคลัง
มรตัญ
มรตัญศรีนฤภักติวิกรม, มรตัญศรีนฤภักติवलลภ, มรตัญศรีมเหษณทรวัลลภ, มรตัญศรีทฤณภักติवलลภ, มรตัญศรีคุณบัณฑิต, มรตัญศรีอินทรวบัณฑิต, มรตัญอิ
โฮลญ
โฮลญศรีราชวัลลภ, โฮลญพล, โฮลญคลัง, โฮลญสำดาป

ในบรรดาขุนนางข้างต้นนี้ โดยมากเป็นขุนนางที่ระบุตำแหน่งและชื่อเฉพาะ เช่น กัสเตงอญศรีนฤเพนทรวรมัน (กัสเตง อญ + ศรีนฤเพนทรวรมณ) ยกเว้นบางตำแหน่งที่ใช้ชื่อตำแหน่งเป็นสำคัญโดยไม่ได้ระบุชื่อเฉพาะ เช่น มรตัญโฮลญโฮลญคลัง (มรตัญ โฮลญ + โฮลญ คลัง) ซึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายคลัง ทั้งนี้ ในบรรดาขุนนางข้างต้นดังกล่าว มีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่มีบทบาทมากในรัชสมัยของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 นั่นคือ “กัสเตงอญราชกุลมahamantri” ซึ่งถือเป็น “ที่ปรึกษาผู้ใหญ่แห่งพระราชวงศ์” ผู้เคยทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการหรืออัครมหาเสนาบดี ได้รับอภิสิทธิ์หลายประการ

และสามารถทูลแนะนำให้พระเจ้าแผ่นดินทรงกระทำกิจกรรมบางอย่าง (จิโต, 2566: 27; สุภัทรทิศ ดิศกุล, 2560: 179)

2) ด้านศาสนาและความเชื่อ

จารึกภูธรมีเนื้อหาที่น่าสนใจเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ดังนี้

2.1 ความหลากหลายทางศาสนา

พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ทรงนับถือศาสนาฮินดูไศวนิกายเป็นหลัก ดังหลักฐานในจารึกปราสาทแม่บุญตะวันออก (K.528) และจารึกปราสาทแปรรูป (K.806) อย่างไรก็ตาม พระองค์ไม่ได้ทรงขัดขวางศาสนาอื่นๆ กล่าวคือ พระองค์ทรงอุปถัมภ์ไวษณพนิกายด้วย ดังหลักฐานในจารึกปราสาททวารภุม্মี (K.165) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันดีระหว่างไศวนิกายและไวษณพนิกาย ทั้งนี้ พระองค์ยังได้อุปถัมภ์ศาสนาพุทธนิกายวัชรยาน ดังปรากฏในจารึกบาทชุม (K.266) (ดูเพิ่มเติมใน ชะเอม แก้วคล้าย, 2543: 4; จิรัสสา คชาชีวะ, 2559: 178-179; พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558: 174-178; สุภัทรทิศ ดิศกุล, 2547: 13-14, 45; Coedès, 1954: 130-139)

ในบรรดาจารึกหลายหลักในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 จารึกภูธรนี้เป็นอีกหนึ่งหลักฐานที่สนับสนุนความหลากหลายทางศาสนาในรัชสมัยของพระองค์ เห็นได้จากเนื้อความที่กล่าวถึงหลานชายของศรียุทธเททตเศสรีซึ่งเป็นขุนนางในรัชสมัยของพระองค์ ได้ถวายที่ดิน (ภูมิมิ) พร้อมด้วยหมู่บ้านและเหล่าข้าทาส (สฤชศร กิจกราดมฺยาน) แต่เทพสององค์ คือ พระบรมศวร (พระศิวะ) และพระอารยโมตริ (พระเมศวรวรยโมตริเทวภุมาย)

คำว่า “บรมศวร” นั้นเป็นที่ชัดเจนว่าหมายถึงพระอิศวรผู้ยิ่งใหญ่ กล่าวคือ พระศิวะ เทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ในศาสนาฮินดูไศวนิกาย ส่วนคำว่า “อารยโมตริ” คือ พระอารยโมตริ (หรือพระอารยโมเตรยะ, พระโมเตรยะ) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตตามคติของศาสนาพุทธทุกนิกาย เทพทั้งสององค์ดังกล่าวนี้สันนิษฐานว่าเป็นรูปเคารพที่

ประดิษฐานอยู่ในบริเวณนั้น นั่นหมายความว่า บริเวณดังกล่าวจะต้องมีกลุ่มคนที่ต่างนับถือศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธอยู่ด้วยกัน

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตเกี่ยวกับชื่อของขุนนางซึ่งมีชื่อว่า “ศรียุทธโธตเกลสี” และหลานของศรียุทธโธตเกลสีซึ่งมีชื่อว่า “อุเปนทร” เนื่องจากทั้งสองชื่อนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับ “พระวิษณุ” ดังนี้

ตารางที่ 4 คำอธิบายชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระวิษณุ

ชื่อภาษา สันสกฤต	แยกศัพท์	คำอธิบาย
ศรียุทธโธต เกลสี	ศรี (คำนำหน้าชื่อหรือ สถานที่) + ยุทธ (การ รบ) + อุทธ (ที่ถูก ยกขึ้น) + เกลสิน (สิงโต)	ชื่อดังกล่าวอาจแปลรวมกันได้ ว่า “ราชสีห์ผู้ถูกยกขึ้นสู่การรบ” เป็น ชื่อที่บ่งถึงลักษณะความเป็นผู้ชำนาญ ด้านการรบ คำว่า “เกลสิน” นี้อาจเกี่ยวข้องกับ อวตารปางที่ 4 ของพระวิษณุ กล่าวคือ “นรสิงหาวตาร” ซึ่งเป็นปาง ที่พระวิษณุอวตารเป็นครึ่งคนครึ่งสิงห์ เพื่อปราบทริณยักษิणी เพราะนอกจาก คำว่า “นรสิงห” แล้ว ยังมีคำอื่นที่ เรียกปางนี้โดยใช้คำว่า “เกลสิน” ต่อท้าย เช่น ปुरुชเกลสิน, นรเกลสิน, นฤเกลสิน
อุเปนทร	เป็นคำพยางค์เดียว	เป็นหนึ่งในพระนามของพระวิษณุที่ ถูกรวบรวมไว้ในคัมภีร์อมรโกษะ

การตั้งชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระวิษณุข้างต้นนี้คล้ายกับชื่อของพราหมณ์ยัชญวราหะ ซึ่งเป็นพราหมณ์คนสำคัญในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 กล่าวคือ คำว่า “ยัชญวราห” มาจากคำว่า ยัชญ (ผู้ทำการบูชา) + วราห (หมูป่า) อาจแปลรวมกันได้ว่า “หมูป่าผู้ทำการบูชา” คำหลังที่แปลว่า “หมูป่า” นั้นเกี่ยวข้องกับพระวิษณุโดยตรง เนื่องจากพระวิษณุมีอวตารปางที่ 3 เป็นหมูป่า (วราหาวตาร) เพื่อมาปราบยักษ์ หิรณยาक्षะ ทั้งนี้ เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าพราหมณ์ยัชญวราหะเองก็เป็นผู้นับถือ ไชณพนิกาย

อนึ่ง หากพิจารณาจากเนื้อหาภาษาสันสกฤตของจารึกฐานตรีแล้วจะพบว่า แม้ผู้ประพันธ์แต่งฉันทเพียงแค่ 2 บท แต่ก็ยกพระเกียรติพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 โดยเปรียบเทียบกับพระวิษณุไว้อย่างแนบเนียนไม่ได้ระบุไว้โดยตรง ดังข้อความที่ว่า “เป็นผู้ทรงพระศรีเอาไว้” (ศรีทศ) และ “ทรงมีพระยศกล้าหาญประหนึ่งพระสวามีของพระศรี” (ศรีปติตุลยวิกรมยศาสตร์) ซึ่งเป็นที่ทราบดีว่าพระศรี (หรือพระลักษมี) สถิตอยู่กับพระสวามีซึ่งก็คือพระวิษณุนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่า ขุนนางของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ที่ชื่อว่าศรียุทธธตเถสรี และหลานชายของศรียุทธธตเถสรีที่ชื่อว่าอุเปนทะระ “เป็นผู้นับถือไวษณพนิกาย” ทั้งนี้ การที่บุคคลผู้นับถือศาสนาหนึ่งแล้วทำกิจกรรมอันเนื่องในศาสนาอื่นก็ไม่ใช่เรื่องแปลกแต่ประการใด เพราะในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 เองก็มี “มรดาณศรีกวันทราริมณะ” ซึ่งเป็นขุนนางผู้นับถือศาสนาพุทธนิกายวัชรยาน แต่ก็ได้เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างพระราชวังและปราสาทแม่บุญตะวันออก (สุภัทรดิศดิสกุล, 2560: 179) ทั้งนี้ การประดิษฐานรูปเคารพต่างศาสนาไว้ในที่แห่งเดียวกันก็มีปรากฏทั้งในวัฒนธรรมทวารวดีและเขมรโบราณก่อนหน้าและหลังรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 5 ตัวอย่างจารึกที่กล่าวถึงการประดิษฐานรูปเคารพต่างศาสนาไว้ในที่แห่งเดียวกัน

ชื่อจารึก	อายุจารึก	สถานที่พบ	เนื้อหาโดยย่อ
จารึกบ้านพันดุง	มหาศักราช 751 (พ.ศ. 1372)	บ้านพันดุง อำเภอลำ ทะลุ จังหวัด นครราชสีมา	พระศรีวิไลสประดิษฐานรูป เคารพพระหริหระ พระศรี โปนทริกากษะ (พระวิชัย) และรูปพระสุคต (พระมหากวี ศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2564: 9- 11)
จารึก เมืองเสมา (K.1141)	มหาศักราช 893 (พ.ศ. 1514)	เมืองเสมา ตำบลเสมา อำเภอสว่าง จังหวัด นครราชสีมา	ด้านที่ 2 ของจารึกนี้กล่าวถึง พระลาวศรีทนต์กตติสสังวรมน รับคำสั่งจากพราหมณ์ยัชญวรา หะเพื่อทำพิธีเบิกเนตรศิวิลิ่งค์ และรูปพระตถาคต รวมถึง ประดิษฐานรูปเคารพพระ ปรเมศวรและพระภควดี (กรม ศิลปากร, 2564: 140-146; จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิกะ ซาโตะ, 2564: 436-437)
จารึก ปราสาท พระเกษตร (K.237)	มหาศักราช 989 (พ.ศ. 1610)	ปราสาทพระ เกษตร จังหวัด เสียมเรียบ	กล่าวถึงสัมภาระประดิษฐาน รูปเคารพพระนารายณ์ พระ พรหม พระพุทธรูป พร้อม กับศิวิลิ่งค์ (Estève, 2014: 168-171)

ฉะนั้น *จารึกกุนทร*นี้จึงมีความสำคัญ เนื่องจากแสดงให้เห็นถึงสิ่งที่เรียกว่า “ความประนีประนอม” “ความปรองดอง” หรือ “ความสมัคสมาน” ระหว่างศาสนานินดูสวณิกาย ไชยณพนิกาย และศาสนาพุทธนิกายวัชรยานในวัฒนธรรมเขมรโบราณในช่วงรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2

2.2 คติความเชื่อเรื่องพระอารยไมตรี

พระอารยไมตรี (หรือพระอารยไมเตรยะ, พระไมเตรยะ) เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตตามความเชื่อของศาสนาพุทธทุกนิกาย ได้รับการยอมรับนับถือทั้งในอินเดีย เอเชียกลาง ทิเบต จีน ศรีลังกา รวมถึงดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ดูเพิ่มเติมในนันทนา ชุตินวงศ์, 2563: 6-57) วัฒนธรรมเขมรโบราณพบคติความเชื่อเรื่องพระอารยไมตรีอยู่บ้าง มีหลักฐานจากประติมากรรมรูปเคารพตั้งแต่สมัยก่อนพระนครจนถึงสมัยพระนคร มีทั้งที่เป็นศิลปะสมัยไพรกเมง กำแพงพระ กุเลน หรือบาแค้ง (ทรงธรรม ปานสกุณ, 2548: 121-122, 158-162) ส่วนหลักฐานทางจารึกเกี่ยวกับพระอารยไมตรีนั้นมีไม่มากนัก แต่ก็พบหลักฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนพระนคร ดังปรากฏใน *จารึกอำพลิลลอม* (K.163) ซึ่งพบที่ปราสาทอำพลิลลอมในจังหวัดกำปงธม กล่าวคือ *จารึกอำพลิลลอม*กล่าวถึง โปญปรัชญจันทรและโปญวิทยาถวายข้าทาสแต่รูปเคารพพระกัมรตางอญุศาสดา **พระกัมรตางอญุไมเตระ** พระกัมรตางอญุศรีอวลโลกิตศวร (*วระ กัมรตาง อญุ ศาสตรา วระ กัมรตาง อญุ ไมเตรยะ วระ กัมรตาง อญุ ศรีอวลโลกิตศวร*) (Coedès, 1954: 100-101)

คติความเชื่อเรื่องพระอารยไมตรีนี้ปรากฏใน*จารึกกุนทร*นี้ด้วย กล่าวคือ เนื้อความภาษาสันสกฤตกล่าวถึงอุปนพระหลานชายของศรียุทธโธตตเสกรได้ถวายที่ดินพร้อมด้วยหมู่บ้านและเหล่าข้าทาสแต่เทพสององค์ ซึ่งหนึ่งในนั้นมีพระอารยไมตรี แม้ไม่มีปรากฏว่าอุปนพระถวายหมู่บ้านและเหล่าข้าทาสแต่พระอารยไมตรีในปีใดภายในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 แต่กระนั้น เนื้อความภาษาเขมรโบราณก็ระบุเหตุการณ์หลังจากนั้น กล่าวคือ ปีมหาศักราช 888 (พุทธศักราช 1509) มีพระบรมราชโองการของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 รับสั่งต่อกำเสดตอญุราชกุลมทานนตรีและเหล่าขุนนางให้จัดการเกี่ยวกับข้าทาส สิ่งของ และสัตว์ที่อุทิศถวายแด่พระอารยไมตรี

เนื้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่านอกจากพื้นที่แห่งนี้จะมีกลุ่มคนที่นับถือศาสนาต่างกันแล้ว ยังได้รับความอุปถัมภ์จากพระเจ้าแผ่นดินเป็นระยะ ๆ

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสนใจว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ผู้เป็นราชโอรสของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 พบคติความเชื่อเรื่องพระอารยไมตรีในจารึกถมอพวก (K.225) (มหาศักราช 911 = พุทธศักราช 1532) ซึ่งกล่าวว่า “ขอท่านทั้งหลายจงนอบน้อมพระอารยไมเตรยะ” (นมธวमारयไมเตรยมา[ร]ย) และกล่าวถึงการประดิษฐานรูปเคารพมารดาของพระพุทธเจ้า (พระนางปรีชญาปารมิตา) พระไมเตรยะ พระพุทธโลเกศ และพระวัชริน (พระวัชรปาณี) (วุทธมาตริณทุรไมเตรยวุทธโลเกศ พุชริมาม / ปุริตมา สุวาปีตาส) (Coedès, 1951: 100-101) หลักฐานจากจารึกถมอพวกแสดงให้เห็นว่าคติความเชื่อเรื่องพระอารยไมตรีในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ผู้เป็นพระราชบิดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ยังคงสืบทอดและได้รับการยอมรับในรัชสมัยต่อมา

บทสรุป

จารึกภูมตรีเป็นจารึกภาษาสันสกฤตและเขมรโบราณ มีศักราชกำหนดอายุคือ มหาศักราช 888 (พุทธศักราช 1509) เป็นปีที่ 22 ในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 และถือเป็น 3 ปีก่อนการสิ้นสุดการครองราชย์ของพระองค์ แม้จารึกภูมตรีจะเป็นจารึกขนาดเล็ก มีเนื้อหาไม่มากนักเมื่อเทียบจารึกอื่น ๆ ในรัชสมัยของพระองค์ กระนั้นก็นับว่ามีความสำคัญไม่น้อย เนื่องจากมีสาระสำคัญทั้งด้านประวัติศาสตร์และสังคมและด้านศาสนาและความเชื่อ ด้านประวัติศาสตร์และสังคมประกอบไปด้วยข้อมูลปีขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 พระบรมราชโองการของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 และบรรดาศักดิ์และรายชื่อขุนนาง ส่วนด้านศาสนาและความเชื่อสะท้อนภาพความหลากหลายทางศาสนา และคติความเชื่อเรื่องพระอารยไมตรี

อนึ่ง จารึกที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 นั้นโดยมากพบในประเทศกัมพูชา มีจำนวน 15 หลัก (ดูเพิ่มเติมใน ชะเอม แก้วคล้าย, 2543: 2; พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558: 25-29; Majumdar, 1953) ฉะนั้น หากมีการแปลจารึกของ

พระองค์เป็นภาษาไทยและศึกษาวิเคราะห์ อาจทำให้ทราบสารัตถะจากจารึกในรัชสมัยของพระองค์ได้มากกว่านี้ และอาจทำให้เชื่อมโยงกับพระนามของพระองค์ที่ปรากฏในจารึกที่พบในประเทศไทยอีกจำนวน 8 หลักได้ ซึ่งได้แก่ จารึกบ้านพังพวย จารึกวัดมะกอก จารึกเมืองเสมา จารึกสตึกก้อกธม 2 จารึกพนมรุ้ง 3 จารึกพนมรุ้ง 6 จารึกพนมวัน 3 และจารึกพนมวัน 7 (เซอเม แก้วคล้าย, 2543: 3) ข้อนี้อาจเติมเต็มประวัติของพระองค์ในวงวิชาการประเทศไทยได้ ดังที่เซอเม แก้วคล้าย (2543: 3) กล่าวไว้เมื่อครั้งปริวรรตและแปลจารึกปราสาทแปรรูปเป็นภาษาไทยว่า

“พระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่งของกัมพูชาในอดีต จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่นำจารึกของพระองค์มาอ่าน ถ่ายถอด แปลเป็นภาษาไทย เพื่อนำข้อความไปสานต่อประวัติของพระองค์ที่เกี่ยวข้องกับจารึกในประเทศไทยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น”

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กังวล ศัชขิมา สำหรับคำตอบที่คลายข้อสงสัยบางประการ และขอขอบคุณคุณวิริยา สืบสวน ที่ช่วยแปลเอกสารภาษาฝรั่งเศสเกี่ยวกับประวัติจารึกขุนทรี่

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2564). **จารึกในประเทศไทย เล่ม 3 อักษรขอมโบราณ พุทธศตวรรษที่ 14-16**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ชะเอม แก้วคล้าย. (2543). **จารึกปราสาทแปรรูป**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- จิโต, มาดแลน. (2566). **ประวัติเมืองพระนครของขอม**. (แปลโดย ศาสตราจารย์ ม.จ. สุภัทรทิศ ดิศกุล). พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มติชน.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ. (2564). “จารึกเมืองเสมา (K.1141).” ใน สมบัติ มั่งมีสุขศิริ (บรรณาธิการ), ใน **จารึกสันสกฤตที่สำคัญในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1** (น. 420-443). นนทบุรี: นิติธรรม.
- จิรัสสา คงชีวะ. (2559). **วิษยานันตตระ ในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากหลักฐานทางโบราณคดี**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทรงธรรม ปานสุกณ. (2548). “ร่องรอยพระพุทธศาสนาในอาณาจักรเขมรโบราณก่อนพุทธศตวรรษที่ 17.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นันทนา ชุตินวงศ์. (2563). “พระศรีอารยเมตไตรย อนาคตพุทธ.” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ **วิชาแห่งบูรพา พระศรีอารยเมตไตรย พระโพธิสัตว์ไมเตรยะ** (น. 6-57), กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 9 มีนาคม 2563.
- พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์. (2564). “จารึกบ้านพันดุง : มุมมองจากการอ่านและแปลใหม่.” **อักษราพิบูล** 2, (2): 5-28.

- พระมหาพรโมทย์ แก้วนา. (2558). “การศึกษาวิเคราะห์จารึกแม่บุญตะวันออก.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะ
โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2547). ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2560). ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000.
พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- Aymonier, É. (1901). **Le Cambodge, Volume II**. Paris: Ernest Leroux.
- Coedès, G. (1908). “Les inscriptions de Bât Ćum (Cambodge).” **Journal
Asiatique** 10, (12): 213-252.
- Coedès, G. (1951). **Inscriptions du Cambodge Volume III**. Paris: E. De
Boccard.
- Coedès, G. (1953). **Inscriptions du Cambodge Volume V**. Paris: E. De
Boccard.
- Coedès, G. (1954). **Inscriptions du Cambodge Volume VI**. Paris: École
française d'Extrême-Orient.
- Coedès, G. (1964). **Inscriptions du Cambodge Volume VII**. Paris: École
française d'Extrême-Orient.
- Estève, J. (2014). “L’inscription K. 237 de Prāsāt Preaḥ Khsaet. Une caturmūrti
insolite?.” **Bulletin de l’École française d’Extrême-Orient** 100: 167-
200.
- Lajonquaire, L. de. (1902). **Inventaire descriptif des monuments du
Cambodge**. Paris: Imprimerie Nationale.
- Majumdar, R. C. (1953). **Inscription of Kambuja**. Calcutta: The Asiatic
Society.